

KNÍŽE KAREL II. MINSTRBERSKO-OLEŠNICKÝ VRCHNÍ SLEZSKÝ HEJTMAN A PROTESTANTSKÝ POLITIK

R a d e k F u k a l a

Na konci dubna roku 1617 se ubíral v dolnoslezské Olešnici (n. Oels, p. Olešnica) smuteční průvod ze zámeckého sídla slezských Poděbradů do farního kostela sv. Jana Evangelisty. V cínové rakvi se symboly knížecí moci byly přenášeny tělesné ostatky jednoho z nejmocnějších mužů v zemi Karla II. Minstrbersko-Olešnického. Významný politik a ochránce luteránů zemřel 28. ledna 1617 ve věku 72 let, a to dopoledne v 9 hodin 30 minut na olešnickém zámku. Mrtvý Poděbrad byl nabalzamován. Jeho tělo pak bylo pokryto černou přikrývkou a vystaveno v zámecké jídelně. Čtyři dny přicházeli do sálu urození páni, rytíři, měšťané, protestantští duchovní a venkované z nejbližšího okolí, aby se poklonili věčné památce zesnulého knížete. Záhy bylo mrtvé tělo uloženo do dřevěné truhly s proskleným otvorem nad hlavou a přemístěno do chladnější zámecké místnosti. Až 1. dubna spočinula dřevěná truhla s mrtvým v připravené cínové rakvi. Téměř celý měsíc se celá Olešnice připravovala na okázalý pohřeb. Dne 24. dubna byl nebožtík opět slavnostně vystaven v knížecí kanceláři a po dvou dnech se odehrála smuteční slavnost. Nad místem posledního odpočinku knížete Karla II. pronesli kázání a pohřební řeč profesor L. G. Gedächtnisrede, teolog dr. Bössemesser a profesor Jiří Kirsten, rektor olešnické školy.¹

Nikomu z truchlících smutečního průvodu nemohlo uniknout, že smrtí knížete Karla II. Minstrbersko-Olešnického definitivně skončilo období vnitropolitické a náboženské rovnováhy v zemi. Z historické scény odešel muž, jenž byl pro současníky nejen představitelem lesku a slávy poděbradské knížecí dynastie, ale také symbolem opatrného a smířlivého politika, respektujícího

Rudolfův Majestát, stavovská práva a habsburské mocenské zájmy. Okázalý pohřeb naznačil, že zesnulý kníže sehrával jednu z klíčových politických rolí nejen ve Slezsku, ale také v rámci celého českého předbělohorského státu. Poděbradovo úmrtí bylo skutečným zlomem i pro slezskou stavovskou společnost, protože končila etapa všestranného rozvoje země a začalo století vojenských konfliktů a celého řetězu krizí, které výrazně a dlouhodobě změnilly tvář evropského kontinentu. V této souvislosti se sluší poznamenat, že ohlédnutí za knížetem Karlem II. Minstrbersko-Olešnickým není samoučelné, jelikož dramatická doba, v níž žil, je také v centru pozornosti našeho jubilanta, který věnoval značnou badatelskou pozornost tragickému bělohorskému období, Janu Amosi Komenskému a česko-moravské stavovské emigraci.

Třetí syn knížete Jindřicha II. Minstrbersko-Olešnického (*29. 3. 1507 - +2. 8. 1548) a Markéty Meklenburské (*8. 4. 1515 - +30. 8. 1559) analogicky zopakoval kariéru svého dědečka Karla I., který byl na počátku 16. století výraznou postavou habsburského soustátí a po kterém také při křtu dostalo novorozeně jméno. Kníže Karel II. se narodil sedm let po svatbě svých rodičů jako jejich páté dítě. Podle poměrně přesných a spolehlivých zpráv spatřil světlo světa ve středu 15. dubna 1545 v Olešnici. Bylo to pozoruhodné datum, protože toho roku byl v Tridentu zahájen všeobecný církevní koncil, který se s různými přestávkami scházel až do roku 1563 a který završil reformní snahy v rámci katolické církve. Právě během Karlovy politické kariéry se slezská společnost musela nejvíce vyrovnávat s důsledky tridentských zásad a nekatolickému knížeti způsobily řadu starostí. Navíc budoucnost ukázala, že knížetem Karlem II. překročil poděbradský rod ve Slezsku svůj zenit.²

¹ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Rep 33, Księstwo Oleśnickie, 1324 – 1862, zvl. stará sygn. I 35a-n; srov. nové sign. 152 – 343, především o tyto archiválie se opíral autorův sílesiakální výzkum k dějinám poděbradského rodu (dále jen APW).

² Genealogické vztahy srov. WUTKE, K.: *Stamm- und Übersichtstafeln der schlesischen Fürsten*. Breslau 1911; SEDLÁČEK, A.: *Minsterberk; Minstrberská knížata, Ottův slovník naučný 17*, 1901, s. 396 – 398; biogramy FUKALA, R.: *Münsterberkové*. In: MYŠKA, M. A KOL. (edd.): *Biografický slovník Slezska a severní Moravy II*. Ostrava 1998, s. 95 – 106

V prostředí malého běrutovského zámku (n. Bernstadt, p. Bierutów), kde často pobývala rodina knížete Jindřicha II., prožil Karel nejtětlejší mladí. Svého otce téměř nepoznal, protože ten zemřel, když Karlovi byly tři roky. Vzhledem k tomu, že se běrutovské části olešnického knížectví nemohl ujmout ani jeho starší bratr Jindřich III. (*29. 4. 1542 - + 10. 4. 1587), který měl teprve šest let, převzali vládu a poručnictví nad nezletilými synovci slezská minstrbersko-olešnická knížata, Jáchym (*18. 1. 1503 - +27. 12. 1562) a Jiří Poděbradové (*30. 4. 1512 - + 31. 1. 1553). Už rok po smrti knížete Jindřicha II. požádala ovdovělá Markéta Meklenburská pečlivého spoluporučníka Jáchyma, braniborského biskupa a obratného diplomata v hohenzollernských službách, o radu, podle jakých představ by se měli vychovávat její synové. Vzdělaný biskup Jáchym se chopil iniciativy a oběma chlapcům se snažil zajistit základní školské vědomosti a vštípit jim společenské vystupování. Zatímco mladí Poděbradové pilně studovali a vytvářeli si první názory na svět, poručník zodpovědně spravoval jejich majetek.³ Navíc císař Ferdinand I. ustanovil jako dalšího poručníka nad sirotky a jejich údělem v olešnickém knížectví Jiřího II. Lehnicko-Břežského (*18. 7. 1523 - +7. 5. 1586). Byla to dobrá volba, protože piastovský příbuzný z Břehu byl zdatný hospodářský organizátor a poctivě se staral o zajištění budoucnosti mladých poděbradských knížat. I když nemáme spolehlivé informace o výchově dorůstajícího Karla a jeho staršího bratra Jindřicha, můžeme s jistotou říci, že renesanční knížecí sídlo v Břehu (n. Brieg, p. Brzeg) mohlo nabídnout dobré útočiště jak mladým Piastovcům, tak

(dále jen BSSM); zásadní historicko-genealogickou prací je stále GŁOGOWSKI, S.: *Potomci krále Jiřího z Poděbrad. Genealogie knížat z Minstrberka*. Ostrava 1989; též: *Genealogie Podiebradów*. Gliwice 1997, i když se v polském odborném tisku setkala s kritickým ohlasem.

³ Poděbradští příslušníci této generace byli osvětleni ve studii FUKALA, R.: *Slezský kníže Jan Minstrbersko-Olešnický. Jeho kulturní politika a mecenát*. In: *Acta Facultatis Philosophicae* 219, Universitas Ostraviensis, Historica 12, Ostrava 2005, s. 205 – 216 (tam další prameny a literatura).

poděbradským synovcům. Obzory patnáctiletého Karla se tak měly ještě více rozšířit.⁴

Po své rezignaci na braniborský biskupský úřad se Jáchym Poděbradský rozhodl zprostředkovat pro synovce Karla dlouhodobý pobyt u císařského dvora. V roce 1561 byl dospívající Karel do habsburských služeb přijat a během devíti let se mu v blízkosti císaře Maxmiliána II. otevřely netušené možnosti. Kníže si důkladně osvojil základy dvorské etikety, zdokonalil se v cizích jazycích a navázal výhodné známosti s příslušníky významných říšských knížecích rodů a šlechty habsburské středoevropské monarchie. Zde zřejmě začala podle představ poručníků Karlova budoucí politická kariéra. Vzhledem k tolerantnějšímu duchovnímu ovzduší Maxmiliánova dvora nikomu nevadila náboženská orientace minstrberského knížete, spíše byl ceněn jeho královský původ a loajalita jeho předků vůči členům habsburské panovnické rodiny. Mladý muž byl okouzlen nádherou dvora a velkolepými slavnostmi. Patřil k vnímavým pozorovatelům a leccos nasvědčovalo tomu, že i on si ve Vídni získal důvěru tamních mocenských elit, které ho zavedly do nově se utvářející konstelace vnitropolitických sil habsburského soustátí. Cílevědomý kníže se tak vymanil z tíživého dolnoslezského provincialismu a jeho hvězda začala pomalu vycházet.

⁴ Na svých statcích provedl kníže Jiří II. Lehnicko-Břežský celou řadu reforem týkajících se pěstování plodin, stájového hospodaření, zavádění balkánských a tureckých ovcí, chovu dánských plemen krav, zlepšení rybníkářství a v neposlední řadě zdokonalení důlní činnosti. Piastovský kníže uměl dobře investovat hotové peníze a prostřednictvím svých úředníků podnikal tak efektivně, že příjmy převyšovaly vydání, což u celé řady marnotratných slezských aristokratů zase nebylo běžné. - K postavě strýce minstrbersko-olešnických knížat např. srov. BORAS, Z.: *Książęta piastowscy Śląska*. Katowice 1974, s. 355 – 387; BAZYLOW, L.: *Księstwo legnickie w drugiej połowie XVI wieku na tle stosunku do Polski i Rzeczy Niemieckiej*. Sobótka 26, 1971, s. 471 – 503; BURZEC, A.: *Rola Piastów legnicko-brzeskich w rozwoju kultury na Śląsku*. In: *Z dziejów postępowej ideologii na Śląsku w XIV – XVI wieku*. Warszawa 1956, s. 188 – 225; JAECKEL, G.: *Geschichte der Liegnitz-Brieger Piasten, 1. Die geschichtliche Entwicklung bis zu Herzog Georg II. von Liegnitz-Brieg-Wohlau, 1547 – 1586; 2. Joachim Friedrich von Liegnitz-Brieg-Wohlau, 1586 – 1602, bis zum Ende des Piastengeschlechts. Beiträge zur Liegnitzer Geschichte*, 18. Lorch / Württ. 1980 – 1982.

Mladý kníže Karel II. čas od času zajížděl do rodného Slezska, aby dohlédl na hospodářský stav zděděného pozemkového majetku v okolí Běrutova. Bylo možné očekávat, že až oba poděbradští sourozenci, Jindřich III. a mladší Karel, převezmou otěže správy, půjde vše ve starých kolejích. Knížata si dále rozdělí svůj pozemkový majetek a budou nadále zápasit jen se samými dluhy svých předchůdců. Jenomže opak byl pravdou a největší zásluhu na tom měl piastovský strýc a poručník Jiří II. Břežský, který byl pro většinu slezských knížat vzorem prakticky zaměřeného ekonomy. S odchodem starší generace Poděbradů dosáhl břežský kníže rozsáhlejší pravomoc k ekonomicko-správním proměnám na statcích jeho svěřenců, což zejména Karlovi v budoucnosti přineslo příznivé výsledky. Bylo jen otázkou času, do jaké míry naučí strýc své poděbradské synovce šetřit na výdajích a jak se oni sami vyrovnají v organizačně-správních a ekonomicko-sociálních záležitostech s ostatními příbuznými.⁵

V listopadu 1568 vypracoval kníže Jiří II. Lehnicko-Břežský svým chráněncům dobrozdání, v němž doporučil nákup i druhé části olešnického knížectví, a to od jejich bratrance Karla Kryštofa Minstrberského (*22. 5. 1545 - + 17. 3. 1569), který se vinou svého otce Jana (*4. 11. 1509 - +28. 2. 1565) dostal do krajně složité finanční situace a který záhy zemřel 17. 3. 1569 v Olešnici. Nádherné renesanční sídlo i s druhou polovinou knížectví tentokrát převzal do svých rukou Karlův starší bratr Jindřich III. Nový vladař přislíbil Karlovi pravidelně odvádět z knížecí komory finanční prostředky a slíbil, že dědictví nezatíží svými dluhy. Oba sourozenci chtěli udržet svou dolnoslezskou državu vcelku a pro Karla se hledalo vhodné řešení.⁶ To se nakonec našlo v Karlových zasnubách s osiřelou Kateřinou, jedinou dcerou moravského

⁵ APW, Rep 30, Księstwo Ziębickie, sygn. 14 – 19 (stará sygn. I 6a – I 6l); Rep 3, Księstwo Brzesko-Legnicko-Wolowskie, kde se nachází celá řada dokladů k našemu tématu, ale pro úsporu místa rezignujeme na podrobnější výčet.

⁶ APW, Rep 33, sygn. 230, 243, 244, 245 (stará sygn. I 45a, I 45v, I 45x, I 47c)

zemského sudího Václava Berky z Dubé (+1565) a bohatou dědičkou šternberského panství.

Zatímco se jednalo o znění svatební smlouvy, pobýval Karel v hlavní rodové rezidenci na olešnickém zámku. Na podzim roku 1570 měla stavovská společnost na Moravě a ve Slezsku o čem hovořit, protože o Kateřininu ruku projevovala zájem také rožmberská diplomacie, která hledala vhodnou nevěstu pro velmože Petra Voka. Všichni byli zvědaví, jak rozehraná partie o dědictví šternberského pána dopadne. Poslední Rožmberk se choval v celé záležitosti pasivně a nehodlal se ještě vzdát svobodného života. Poděbradové tak měli důvody ke spokojenosti, protože vše prošlo poměrně hladce ve prospěch jejich příbuzného. V polovině září 1570 už okázale slavili Karlovu svatbu ve Šternberku, kde se sešla celá plejáda významných osobností moravského stavovského světa.⁷

Předpokládalo se, že Karel na severní Moravě založí vedlejší poděbradskou rodovou linii (sekundogenituru). Každopádně se výhodným moravským sňatkem zlepšila jeho finanční situace, takže staršímu bratrovi Jindřichovi ponechal kontrolní a výkonnou moc nad vším dolnoslezským majetkem. Není pochyby, že takovýto vstup do veřejného života opět posílil Karlovu autoritu mezi šlechtou habsburského soustátí. Zvláště moravské patriotické šlechtě imponovala přítomnost potomka krále Jiřího z Poděbrad v tamní urozené stavovské společnosti, protože pocházel ze starého moravského panského rodu Kunštátů. Navíc tím, že se Karel vzdal tradičního sídelního města minstrberských Poděbradů a opustil honosný renesanční zámek v Olešnici, oprostil se tak na delší dobu od hospodářských starostí v Dolním Slezsku a více se sblížil s moravským prostředím.

⁷ K výše uvedeným pramenům dále srov. PAPROCKÝ Z HLOHOL, BARTOLOMĚJ: *Zrcadlo slavného markrabství moravského*. Olomouc 1593, fol. XVII nn., kde o potomcích Jiřího z Poděbrad, dále zvl. kap. XVIII. – O zájmu rodiny Rožmberků srov. např. PÁNEK, J.: *Poslední Rožmberk. Životní příběh Petra Voka*. Praha 1996, s. 85.

Po sňatku se novomanželé usídlili na zděděném šternberském panství a z tamního správního centra věnovali soustředěnou pozornost domácím starostem, rituálům každodenního života, vzácným návštěvám, slavnostním událostem, hospodářským záležitostem jednotlivých výrobních odvětví velkostatku, náboženským poměrům a v neposlední řadě dodržování knížecích nařízení a právních norem u vlastních poddaných. Knížecí rodina totiž sídlila na severomoravském statku, který ležel v těsné blízkosti biskupské Olomouce a na trase do hornoslezského hohenzollernského Krnova, spravovaného poděbradským příbuzným markrabětem Jiřím Fridrichem Braniborsko-Ansbašským (*5. 4. 1539 - + 26. 4. 1603).⁸ V praxi to znamenalo na jedné straně respektovat moc nejvyšší moravské katolické hierarchie, na druhé straně udržovat v neklidných dobách solidaritu se slezskými protestantskými knížaty a stavy. Proto se kníže choval s ohledem na své politické postavení a kariéru k církevním záležitostem naprosto účelově.

Šternberské panství sice bylo hornaté a málo zalidněné, ale rozhodně patřilo k největším šlechtickým majetkům na Moravě. Přes značnou iniciativu vrchnosti nestačilo pokrýt nároky knížecího dvora a tamní poddaní to brzy pocítili na vlastní kůži. Navíc protestantský kníže záměrně odcizoval šternberským augustiniánům klášterní zboží a pronásledoval židovské obyvatelstvo. Z pramenů víme, že diskriminoval nejen katolické věřící, ale také příslušníky jednoty bratrské, které ze svých vesnic záhy vypudil a nahradil je německými luterskými příchozími.⁹ Tato rozhodnutí mu nepřidala mezi

⁸ K osobnosti významného markraběte a o vzájemných rodových vztazích se slezskými knížaty viz FUKALA, R.: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem (1523-1603)*. Praha 2005, s. 86-152 (tam další německá bibliografie).

⁹ K ekonomickým aspektům Karlovy správy na šternberském a jevišovském panství Moravský zemský archiv, fond: Velkostatek Jevišovice, F 45, inv. č. 1 (urbář); Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond: Velkostatek Šternberk, inv. č. 42 – 47 (urbáře); dále srov. dosud nepublikovaný rukopis studie Marka Vařeky (*Moravská panství minstrberských knížat na Moravě na přelomu 16. a 17. století*. Prostějov 2005), která se opírá o výše uvedené prameny a další archivní doklady. – Pro další komparaci moravských statků v bělohorském období např. srov. HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání*. Časopis Matice moravské 46, 1922, s. 107 – 169.

bratrskou šlechtou na popularitě. Nelze se divit, že prozíravý politik Karel starší ze Žerotína si od tohoto přísného luterána držel jistý společenský odstup a později měl nedůvěru v jeho politické aktivity v době stavovských nepokojů. Z pohledu moravského bratrského politika minstrberský Poděbrad rozhodně nepatřil k spravedlivé vrchnosti a k ideálním stoupcům náboženské koexistence v zemi. Ani úroveň jeho hospodářských aktivit se nemůže srovnávat s úspěšnými výsledky některých podnikavých aristokratů v zemích Koruny české. Nicméně díky urozenosti a příbuzenským vztahům s evropskými dynastiemi se tento Poděbrad zařadil mezi profilující osobnosti moravské a slezské stavovské společnosti. Jeho společenský vzestup v zemích Koruny české lze doložit i tím, že na slavném pohřbu císaře Maxmiliána II. v Praze (22. 3. 1577) šel minstrberský kníže vedle představitele nejpřednějšího českého rodu Petra Voka z Rožmberka a oba vedli císařova koně s pohřebním štítem.¹⁰

Šternberskou etapu Karlova života a manželské soužití narušovaly jak úřední a společenské povinnosti, tak ohlasy mocensko-konfesijních střetů a významných domácích a zahraničních politických událostí, které začaly minstrberského Poděbrada intenzivněji pohlcovat a odvádět od manželky Kateřiny, která mu přivedla na svět dvě děti, Jindřicha Václava (zvaného starší, +10. 10. 1591) a Markétu Magdalénu (+14. 5. 1578). Rodina se nezdržovala jen na moravském sídle, ale také navštěvovala své příbuzenstvo. Při jedné z cest do Vratislavi roku 1583 však Karlova manželka vážně onemocněla a o velikonočních svátcích (+31. března) ukončila v necelých třiceti letech svou životní pout'.¹¹

K uzavření druhého sňatku se odhodlal zarmoucený Karel až po dvou letech, kdy touha po dalším mužském potomkovi byla silnější než vdovecký stav. Po předchozích jednáních se zasnoubil s dcerou svého dřívějšího ochránce Alžbětou Magdalenou Břežskou (*17. 11. 1562 - + 1. 2. 1630), nejmladší dcerou

¹⁰ JANÁČEK, J.: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha 1987, s. 165.

lehnicko-břežského piastovského knížete Jiřího II. Svou druhou svatbou 30. září 1585 na brežském zámku se kníže Karel znovu připoutal k rodné zemi, které přikládal zásadní význam ve své politické kariéře. Počtem urozených hostů a rozsahem oslav se Karlova svatba stala jednou z největších společenských událostí v severní části českého státu. Výmluvným svědectvím byla přítomnost vratislavského katolického biskupa Ondřeje Jerina (+5. 11. 1596) v centru slezské reformace a důležitém nábožensko-kulturním středisku. Okázalá luterská svatba se odehrávala před zraky zástupců císaře, dánského krále a několika říšských knížat.

Nejen Karlův okázalý sňatek předznamenal jeho vstup do čela slezské politiky, ale také některé chmurné události, které se nepříznivě dotkly samotného knížete. Jak už víme, prvním stínem v jeho druhém manželství byla smrt churavého tchána Jiřího II. Břežského, který mu kšaftem svěřil poručnictví nad piastovskými potomky z brežské větve a který byl vždy jeho dobrým a upřímným rádcem. Karel litoval jeho smrti, stejně jako byl zarmoucen předčasnými odchody dětí z prvního manželství. Nejvíce truchlil nad smrtí velmi bystrého syna Jindřicha Václava, který na své kavalírské cestě onemocněl a v Římě 10. října 1591 nečekaně zemřel. Pocity zoufalství a beznaděje přicházely na Karla v tomto období ještě několikrát a on odchodu svých blízkých velmi želel, protože někdo musel zajistit pokračování poděbradského rodu, zdědit majetek, zachovat tradici a dobré jméno minstrberských a olešnických knížat.

Po těžkých ranách osudu se kníže Karel II. Minstrberský konečně dočkal radosti. Až v pozdějším období života, kdy začínal ztrácet naději, mu druhá piastovská manželka porodila děti, z nichž se většina dožila dospělosti. Již po smrti Jindřicha Václava Staršího přivedla kněžna Alžběta Magdaléna na svět dne 7. 10. 1592 chlapce. Ten dostal z piety jméno po svém zesnulém nevlastním

¹¹ APW, Rep 33, sygn. I 37f, g, i, k (stará signatura). Její ostatky byly uloženy 24. 4. 1583 v poděbradské knížecí hrobce v Olešnici.

bratrovi Jindřich Václav mladší a později se skutečně stal pokračovatelem poděbradského rodu. Za rok se v Karlově rodině narodil (18. 10. 1593) další hoch Karel Fridrich, který získal první jméno po svém otci a druhé po slavném piastovském dědečkovi Fridrichovi II. Nikdo z Karlovy rodiny ještě nemohl tušit, že právě narozený kníže Karel Fridrich bude posledním Poděbradem ve Slezsku.¹²

V roce 1601 mohl být v tomto ohledu kníže Karel II. šťastný, protože knížecí rodina byla poměrně početná a jeho toužebné přání po kýženém následníkovi se splnilo. Vroucí Karlovy modlitby zůstaly vyslyšeny a stárnoucí muž tak nemusel mít strach o další osudy poděbradské knížecí dynastie. Obyvatelé olešnického zámku prožívali na přelomu století nádherné a téměř bezkonfliktní chvíle, vždyť kníže se nestaral jen o své nejbližší, ale také o manželčiny nezletilé a osiřelé piastovské synovce Jana Kristiána (*28. 8. 1591 - +25. 12. 1639) a Jiřího Rudolfa (*22. 1. 1595 - +14. 1. 1653).¹³ Během Karlovy třicetileté vlády nad celým olešnickým knížectvím se podařilo rozšířit poděbradské državy ještě o mezibořské panství a o jevišovské dědictví po Kateřině z Kunštátu, vdově po Hynkovi Brtnickém z Valdštejna.¹⁴ I když moravská panství měla pro knížete podstatný hospodářský a společenský význam, trvale zůstávala jeho mocenským těžištěm dolnoslezská Olešnice s nádhernou knížecí rezidencí, která se dále rozšiřovala a po určitou dobu se stala oázou rodinného klidu a spokojenosti. Pro tehdejší pozorovatele byla symbolem bezpečí, prosperity a dobrého soužití mezi majitelem a členy tamního dvora, jenomže do osudů obyvatel knížecího sídla zasáhla celá řada

¹² Mnohé rodinné události a základní genealogické údaje podává GŁOGOWSKI, S.: *Potomci krále* s. 70 nn.; týž v polské verzi, s. 124 nn., kde je také podrobnější genealogická tabulka.

¹³ Jednalo se o syny Jáchyma Fridricha Lehnicko-Břežského (*29. 9. 1550 - + 25. 3. 1602) a Anny Marie z Anhalt-Bernburg-Zerbstu (*14. 6. 1561 - + 14. 11. 1605). – Srov. zásadní genealogickou práci JASIŃSKI, K.: *Rodowód Piastów śląskich, I. Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*. Wrocław 1973.

¹⁴ Kateřina byla sestrou Jiřího Zajímače z Kunštátu (+10. 9. 1587). Celou transakci potvrdil císař v roce 1600 mocným listem a vše bylo zapsáno do moravských zemských desk, viz

nepříznivých politických událostí, které na konci vlády císaře Rudolfa II. vyvolávaly strach a oprávněné obavy.¹⁵

Karel II. Minstrbersko-Olešnický pěstoval jako slezský protestantský kníže po celou dobu své kariéry prohabsburskou politiku. Pokaždé bylo smyslem jeho domácí a zahraniční aktivity jen zvýšení prestiže a moci poděbradského rodu. Máme-li se konkrétně zabývat Karlovou politikou v předbělohorské době, nelze přehlednout ještě tyto tři zásadní faktory, které výrazně ovlivňovaly nejen slezskou vnitropolitickou scénu, ale také postoje minstrbersko-olešnických Poděbradů. Byla to jednak dlouhodobá mocensko-konfesijní orientace hohenzollernských knížat na lehnicko-břežské Piastovce, vleklý státoprávní spor mezi Moravou a Slezskem o opavské knížectví a v neposlední řadě ohlas bezkráloví v polsko-litevské unii.¹⁶ Od smrti posledního polského jagellonského panovníka Zikmunda Augusta (+7. 7. 1572) se několikrát kalkulovalo s možnou habsburskou kandidaturou na polský trůn. Není divu, že jednotlivé polské strany si pak zajišťovaly spojení i v sousedním Slezsku, kde vedle těšínských a lehnických Piastovců sehrávali důležitou úlohu také olešničtí Poděbradové a jejich hohenzollernští příbuzní, kteří se obávali jak o své slezské državy, tak i o pruské knížecí léno. Nikdo z markrabat v Berlíně, v Královci, v Ansbachu a v Krnově nebral polské události na lehkou váhu. Habsburské námluvy v Polsku zmobilizovaly jak druhého krnovského

Rohlík, M. (ed.): *Moravské zemské desky, III. Kraj brněnský 1567 – 1642*. Praha 1957, int. 1612.

¹⁵ PILCH, J.: *Zabytki architektury Dolnego Śląska*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 183 – 186; Starzewska, M.: *Oleśnica*. Wrocław 1963. Četné poznatky uveřejnil ve své zásadní monografii B. CZECHOWICZ: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 89 - 291 (tam podrobně další bibliografie).

¹⁶ Pro politické události jsou zásadní tyto syntézy a monografie: MALECZYŃSKI, K. (ed.): *Historia Śląska, I/2. Do roku 1763*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1961; Petry, J. - Menzel, J. – Irgang, W.: *Geschichte Schlesiens, I – II*. Sigmaringen 1988; Grünhagen, C.: *Geschichte Schlesiens, I - II*. Gotha 1884 - 1886; PIWARSKI, K.: *Historia Śląska w zarysie*. Katowice 1947; Czaplinski, M. (ed.): *Historia Śląska*. Wrocław 2002; KORTA, W.: *Historia Śląska do 1763 roku*. Warszawa 2003; Bahlcke, J. (ed.): *Schlesien und die Schlesier. München 1996, týž: Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit: die Länder der böhmischen Krone im*

hohenzollernského knížete Jiřího Fridricha Braniborsko-Ansbašského, tak jeho poděbradské příbuzné Jindřicha III. a jeho bratra Karla II. k ještě větší diplomatické aktivitě. V sázce byla politická autorita obou olešnických Poděbradů nejen v zemích Koruny české, ale také v protestantských říšských zemích a v Polsku, kde měli určité kontakty.¹⁷

Už v roce 1587, kdy Karel převzal po náhlé bratrově smrti vládu nad celým Olešnickem, vypravil se minstrberský Poděbrad na svou první větší diplomatickou misi do Polska.¹⁸ Důstojným vystupováním, kontakty s polskou šlechtou a odporem k radikalismu se kníže Karel stal pro císařský dvůr přijatelnou postavou pro tak delikátní jednání ve Varšavě, kde se zápas o tamní královskou korunu zatím rozvinul do větší intenzity. Habsburskou delegaci na volební sněm, zahájený 20. 6. 1587, vedl olomoucký biskup Stanislav Pavlovský (+1598), který byl znamenitým znalcem polské šlechty, ale v tomto případě neměl žádné dobré vyhlídky. Kandidaturu arciknížete Maxmiliána podporovala jen malá skupina kolem rodu Zborowských a část tamního katolického kléru. Jejich odpůrci, které vedl zkušený velký korunní hejtman a kancléř Jan Zamoyski, měli mezi volebními účastníky zřetelnou mocenskou převahu. Postup této frakce nedokázal ovlivnit ani důvěryhodný slezský delegát Karel II. Minstrberský, který se zadaného úkolu zhostil slušně a na rozdíl od svého příbuzného Jindřicha XI. Lehnického nedával najevo své vlastní ambice.¹⁹

ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619). München 1994, kde je přehledně uvedena další zásadní bibliografie.

¹⁷ Politické cíle hohenzollernských markrabat a jejich náboženské zájmy naposledy osvětlil FUKALA, R.: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století*, s. 153-164; též: *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*. České Budějovice 2005, s. 44-70.

¹⁸ Kníže Jindřich III. skonal nečekaně 10. 4. 1587 uprostřed příprav a porad s knížetem Karlem na olešnickém zámku, a to na mozkovou mrtvici.

¹⁹ Životní osudy lehnického knížete podrobněji popsal BORAS, Z.: *Śląski książę renesansu i jego hulaszczycy żywot*. Katowice 1985. – K polským událostem PÁNEK, J.: *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*. Praha 1998, s. 275 – 280; JANÁČEK, J.: *Rudolf II. a jeho doba*, s. 269 – 283; GRZYBOWSKI, S.: *Jan Zamoyski*. Warszawa 1994, s. 203 – 226. – Svůj význam si nadále podržely polonistické studie JOSEFA MACŮRKA, např. *Dozvuky polského bezkráloví z roku 1587. Příspěvek k osvětlení snah rodu habsburského o získání koruny polské v letech 1588 – 1594*. Praha 1929; též: *Čechové a Poláci v 2. pol. XVI. století (1573 – 1589)*.

Po volbě Zikmunda Vasy polským králem se minstrberský kníže asi prozíravě z nebezpečné scény stáhl. Nemáme žádné přesnější zprávy o jeho aktivitách v souvislosti s vojenskou intervencí arciknížete Maxmiliána, která skončila 24. 1. 1587 zdrcující prohrou u Byčiny (p. Byczyny), a podobně nic nevíme o jeho vztahu k bědzinsko-bytomské mírové smlouvě, na níž se nejvíce podíleli Vilém z Rožmberka a Jan Zamoyski. Lze konstatovat, že Karel II. Minstrberský jako habsburský vyslanec v průběhu varšavského volebního sněmu příliš neuspěl a nevzbudil velkou pozornost. S Maxmiliánovým tragickým dobrodružstvím v Polsku neslavně skončila i Karlova diplomatická zahraniční cesta, stejně jako jeho četná zákulisní jednání s polskými politiky.²⁰

Od roku 1602 představoval kníže Karel II. Minstrberský vedle nezkušeného Adama Václava Těšínského (1574 – 1617) jediného ostříleného protestantského knížete při slezských sněmovních shromážděních. Jako luterán lavíroval mezi mocensko-konfesijními znesvářenými tábory. Nadělal si tím i dost nepřátel uvnitř stavovského opozičního hnutí habsburské monarchie a především mezi kalvínskými radikály. Přesto mu zohledňování habsburských zájmů po určité době přineslo pozitivní výsledky. Nečekaná smrt vratislavského biskupa Jana Sitsche na jaře roku 1608, přivedla opatrného Karla II. Minstrberského do strategicky důležitého úřadu vrchního zemského hejtmana. I když byl na uvolněný vratislavský biskupský stolec postulován arcikníže Karel (1590 - 1624), syn arciknížete Karla II. Štýrského a bratr pozdějšího císaře Ferdinanda II., císař Rudolf II. dal raději přednost smířlivému a stárnoucímu Poděbradovi. Ten přebíral kormidlo slezské politiky v nejméně vhodné chvíli, protože nespokojený arcikníže Matyáš začal prosazovat své nároky i na český

Tři kapitoly z dějin česko-polské politické vzájemnosti. Praha 1948. - Polská bibliografie k uvedenému období je shrnuta v posledních syntézách např. TOPOLSKI, J.: *Polska w czasach nowożytnych. Od środkowoeuropejskiej potęgi do utraty niepodległości, 1501 – 1795*. Poznań 1994, s. 882 – 885, nebo GRZYBOWSKI, S.: *Dzieje Polski i Litwy (1506 – 1648)*. *Wielka historia Polski, IV*. Kraków 2000, zvl. s. 399.

²⁰ KACZOROWSKI, W.: *Bitwa pod Byczyną*. Opole 1988; PLEWCZYŃSKI, M: *Byczyna 1588*. Warszawa 1994.

trůn a nepromeškal žádnou příležitost k tomu, aby získal další spojence ve Slezsku pro případ války s bratrem Rudolfem. Nový vrchní slezský hejtman neodolal pokušení využít jedinečnou příležitost a 13. 7. 1609 uzavřel s českými protestantskými stavy obranný spolek. V další fázi si s ostatními slezskými předáky na zesláblém císaři 20. 8. 1609 vymohl obdobnou variantu náboženského Majestátu, kterým se povolovala svoboda augšpurského vyznání. Dodejme jen, že kníže Karel II. Minstrberský byl spíše pěšákem na šachovnici mocnějších a že duší slezských protestantských sil a rozhodujících úmluv byl bojechtivý mladý hohenzollernský kníže Jan Jiří Krnovský, který se teprve na politické scéně zemí Koruny české začal orientovat a vehementně šikoval všechny odpůrce Habsburků do tábora nedávno vzniklé protestantské Unie.²¹

Ještě před sesazením nešťastného císaře Rudolfa II. v roce 1611 se několikrát pokusili císařovi stoupenci uzavřít separátní smlouvu se Slezany, kterým se nabízelo osamostatnění jejich země a povýšení Vratislavi na hlavní město království, když zůstanou věrni Rudolfovi. I když v zákulisí existoval plán na vytvoření slezského království a samotní Slezané byli leckdy uraženi povýšeným jednáním českých stavů, nikdo z reálně uvažujících politiků tuto variantu nepřijal. Vedoucí slezské delegace Jan Kristián Břežský, kterého vyslal minstrberský kníže do Prahy, měl smysl pro kompromis a zájem o další jednání. V depeši svému strýci Karlovi poukazoval na marnost některých slezských návrhů a konstatoval, že Rudolfova úloha byla dohrána. A právě tímto činem nakonec nedošlo k rozbití českého předbělohorského státu.²²

Aby si Matyáš proti sobě nepopudil stavovské obce přivtělených zemí, vyjel po určitých průtazích na korunovační cestu. Podzimní panovnickova jízda do Vratislavi proběhla s obvyklou slávou a poctami. Slezská reprezentace,

²¹ FUKALA, R. *Jan Jiří Krnovský*, 2005, s. 90-126.

²² BAHLCKE, J.: *Könfederation und Widerstand. Die politischen Beziehungen der böhmischen und mährischen Ständegemeinde vom Bruderzwist bis zum Aufstand gegen Habsburg (1608 – 1619)*. Folia historica Bohemica 13, 1990, s. 244 – 249. K separátním dohodám srov. NOVÁK, J. B. (ed.): *Sněmy české. Sněmy roku 1611*. Praha 1917, XV, I, zvl. s. XIII – XIV; týž: *Rudolf II. a jeho pád*. Praha 1935, s. 77 – 78.

vedená Karlem II. Minstrberským, ho zahrnovala loajálními proklamacemi, štědrostí a ochotou k osobním obětem. Velmi pěkně popsal korunovační oslavy v hlavním městě Slezska Václav Budovec z Budova, kterému se vedle slavnostního aktu líbily hostiny a hry na počest nového panovníka.²³ Ani oslavy však nemohly ukryt napětí, které se rozhořelo při jednání vrchního zemského hejtmana s Matyášem o potvrzení všech práv a svobod země. Od svého původního stanoviska neustoupili Karel II. Minstrbersko-Olešnický, Jan Jiří Krnovský, Jan Kristián Lehnicko-Břežský a v neposlední řadě zástupci Vratislavi. Rozhořčený Habsburk musel rezignovat a dne 7. 10. 1611 potvrdil slezským protestantům Majestát a poté i knížete Karla II. v hejtmanském úřadu. Také souhlasil před tamní politickou reprezentací s utvořením samostatné slezsko-lužické kanceláře, která neměla být závislá na Praze. Zdálo se, že slezská politika Karla II. Minstrberského dosáhla úspěchu. V dalších měsících se mu podařilo odrazit protireformační politiku v Hlohově (n. Glogau, pol. Głogów) a v Opavě, kde byly evangelíkům vráceny některé církevní stánky. Slezané si sami mohli dosazovat ze svého nejbližšího okolí kancléře, sekretáře a rádce do nově vzniklé německé kanceláře. Naprázdno neměl vyjít ani Jan Jiří Krnovský, který očekával za pomoc Matyáši odměnu v podobě opavského knížectví. Tím by se vyřešil dlouholetý státoprávní spor o knížectví mezi Moravou a Slezskem. Začátek Matyášovy vlády v zemích Koruny české nedával knížatům v ničem tušit, že se i nad Slezskem a jeho vrchním hejtmánem stahují mračna. Jedním z varovných signálů mohl být i opavský případ.²⁴

Po celé 16. století probíhal s různou intenzitou státoprávní spor o opavské knížectví mezi Moravou a Slezskem. Naprostý emancipační vrchol celého předbělohorského období představuje náboženský odboj opavských měšťanů

²³ GLÜCKLICH, J. (ed.): *Václava Budovce z Budova korrespondence z let 1579 – 1619*. Praha 1908, s. 111 – 112.

²⁴ Pro úsporu místa uvádím jen monografii BÄHLCKE, J.: *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526 – 1619)*. München 1994, s. 343 – 360, kde je uvedena další literatura k celé problematice stavovských nepokojů v habsburské monarchii.

proti rekatolizačnímu úsilí olomouckého biskupa a v neposlední řadě císařské jmenování Karla z Lichtenštejna opavským knížetem. Stanovisko Matyášova vídeňského dvora bylo v roce 1613 celkem pochopitelné. Z právního hlediska a podle představ a návrhů císařského místokancléře Jiřího Schönaicha, který pocházel z dolnoslezského šlechtického prostředí a ve Vídni hájil zájmy minstrberského knížete, bylo jediným přijatelným důvodem k prosazení absolutismu a rekatolizace ve Slezsku nastolení Lichtenštejna na opavský knížecí trůn. Změny, které právě probíhaly na Opavsku v letech 1613 – 1617, rozhodující měrou napomohly k posílení habsburského vlivu v předpolí Slezska. Karel II. Minstrbersko-Olešnický měl v rámci slezské emancipační politiky eminentní zájem na připoutání opavského knížectví k Hornímu Slezsku. Přípravy na Lichtenštejnovu inauguraci probíhaly z panovníkova rozkazu již od 2. 1. 1614 a vrchní slezský hejtman celou věc velmi vytrvale podporoval.²⁵

Císař a jeho rádce Khlesl záměrně vložili mezi Moravu a Slezsko Karla z Lichtenštejna jako jablko sváru a opavská roztržka jim byla jen vedlejším cílem, kterým odpoutávala pozornost české, moravské a slezské protihabsburské opozice. A právě tato myšlenka stárnoucímu Poděbradovi v hejtmanském funkci naprosto unikala. Krach jeho politiky byl evidentní. V očích Karla staršího ze Žerotína byla podpora Lichtenštejna v opavských záležitostech jedním z největších prohřešků nejen samotného císaře Matyáše II., ale také vrchního slezského hejtmána, který nezaujal, jak bylo u něj obvyklé, roli neangažovaného činitele, který by nerozdmýchával napětí proti Moravanům. A to byla nepříjemná výtka významného protestantského politika adresovaná olešnickému

²⁵ K celému procesu má autentický význam kopiář opavských stavů, tzv. „Červená kniha“, Zemský arciv, Opava, fond: Slezský stavovský archiv, inv. č. 1016; dále Protokoly sněmů 1557-1599, inv. č. 986; 1597-1626, inv. č. 987. - Státoprávnímu sporu o opavské knížectví mezi Slezskem a Moravou věnovali důkladnou pozornost DUDIK, B.: *Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren*. Wien 1857; ZUKAL, J.: *Slezské konfiskace, 1620 – 1630*. Praha 1916; FUKALA, R.: *Státoprávní spor o Opavsko v letech 1529-1606*. In: Acta Univesitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica 29. Olomouc 2000, s. 69 – 82; týž: *Protilychtenštejnská opozice na Opavsku v letech 1613-*

Poděbradovi, který se v zápase stavovské opozice s habsburskými absolutistickými zájmy dostával téměř do slepé uličky.²⁶ O rok později utrpěl kníže Karel II. Minstrberský jednu ze svých největších politických proher, protože si čeští stavovští politici vynutili na císaři zrušení slezsko-lužické kanceláře. V tomto případě však čeští stavové likvidovali velmi paradoxně autonomní konkurenční úřad, protože tím pomohli habsburskému centralizačnímu kurzu. Nebyla to z vratislavského pohledu zrada společných zájmů už před českým stavovským povstáním? Neselhala česká stavovská opozice i v tomto případě? Česko-slezské spojenectví mělo o jeden kaz navíc a způsobilo nedůvěru dolnoslezských knížat vůči opozičním silám v Čechách. Opět se nikdo v Praze na názory olešnických Poděbradů, lehnických Piastovců a ani krnovského Hohenzollerna neptal, přestože to byli největší potenciální spojenci českého protestantského hnutí.

Situace byla na moravsko-slezském pomezí až do vypuknutí českého stavovského povstání nejistá, protože nikdo nedokázal odhadnout, zda se podaří lichtenštejnskému rodu vytvořit z tohoto regionu svou novou základnu moci. Lichtenštejnský vstup do slezské politické arény, ke kterému neprozřetelně přispěl také Karel II. Minstrberský, byl vyvážen protihabsburskými kroky Jana Jiřího Krnovského a jeho kalvínských spojenců. Právě oni nahradili konzervativního luterského politika Karla II. a v následujícím období se stali na horké slezské půdě důstojnými protihrači španělsko-katolické strany.²⁷

1617, Časopis Matice moravské 120, 2001, s. 67 – 90; týž: *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490-1631*. Opava 2004 (tam starší bibliografie).

²⁶ Zemský archiv Opava, Rodinný archiv: Žerotínů -Bludov, inv. č. 410 a další kopiáře; k předchozímu období srov. Žerotínovy kontakty se slezskými aristokraty v publikovaných dopisech, viz SCHULZ, H.: *Neue Briefe Karls von Zierotin an Hartwich von Stitten aus den Jahren 1610 – 1612*, Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens, III, 1899, s. 121 – 170. – K Žerotínovým politickým představám podrobněji FUKALA, R.: *The Political Programme of Karel the Elder of Žerotín*, Acta Comeniana 14, 2000, s. 33 – 51, kde další literatura a prameny k problematice Žerotínova politického programu.

²⁷ FUKALA, R.: *Kníže Jan Jiří Krnovský a české stavovské povstání 1618 – 1620*. In: Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1, Studia Historica LV, Pag 193-208. Praha

Když vezmeme v úvahu všechny uvedené skutečnosti, nelze pokládat konzervativní, prohabsburský a emancipační postoj Karla II. Minstrberského za úplný anachronismus, ale můžeme tento projev příslušníka mocenských elit na periferii státu považovat z určitého úhlu i za oprávněný. Jeho jednání bylo obrazem dosavadního asymetrického vývoje českého státu a nezasluhuje si ani kategorický odsudek. Kníže ve Slezsku sehrál jistou pozitivní roli, protože v jeho emancipačním politickém programu sehrával náboženský konflikt podřadnější úlohu a nebyl motivem k protihabsburskému odboji, o čem svědčí také politické postoje Karlových synů v období českého stavovského povstání a třicetileté války. Náboženské pohledy historiků jsou i v poděbradském případě zavádějící a sotva udržitelné. Smyslem Karlových politických kroků a diplomatických jednání bylo vždy zvýšení prestiže a moci vlastní knížecí dynastie. Velmi často přeceňoval význam poděbradského rodu, své schopnosti a v neposlední řadě orientaci na saské luterské prostředí. Před vypuknutím třicetileté války tak odešel z historické scény muž, který měl nezměrnou úctu k tradicím slezské knížecí politiky a vyhýbal se přímým konfliktům s habsburským panovníkem, protože se nezbavil iluzí o jeho dobrých úmyslech. Svými představami se řadil spíše do světa konzervativních stavovských politiků, jakými v předbělohorské době byli v Čechách Vilém z Rožmberka, Vratislav z Pernštejna nebo na Moravě Karel starší ze Žerotína. Jeho jednání a činy na slezské politické scéně je však zapotřebí chápat v kontextu středoevropských souvislostí, mocensko-konfesijních střetů a vnitropolitických krizí českého předbělohorského státu. I když se veřejnou činností průbojným politikům onoho období tak nevyrovnává, nelze jej z hlavního toku dramatických českých událostí přelomu 16. a 17. století vynechat. Zatím musíme konstatovat, že v naprosté většině českých historických prací osobnost minstrbersko-olešnického Poděbrada vůbec nefiguruje, i když by si on i další zajímaví

2003, s. 193 – 208, kde k období stavovských nepokojů jsou podrobněji uvedeny edice pramenů a archivní materiál.

protagonisté předbělohorského období na Moravě a ve Slezsku dávno zasloužili monografické zpracování.